

УДК 336.7(477) „18/19”

DOI 10.12958/2227-2844-2021-4(342)-43-56

Алтухов Олексій Анатолійович,

кандидат історичних наук, старший викладач

кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин

ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”,

м. Старобільськ, Україна.

alex.an.altukhov@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7592-9488>

РЕГІОНАЛЬНА ПЕРІОДИКА ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ БІРЖОВОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Одним з найменш висвітлених аспектів у вивченні процесу розвитку капіталістичних відносин у Наддніпрянській Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. залишається діяльність провідних біржових установ у цей період. Зокрема, практично поза увагою українських науковців залишається масив інформації, який розміщувався на шпальтах тодішніх регіональних періодичних виданнях, особливо тих, які публікувалися у провідних біржових центрах України. Метою цієї статті є заповнення цієї лакуни та введення у науковий обіг українських регіональних періодичних видань, у яких розглядалися ті чи інші аспекти діяльності біржових установ.

Діяльність бірж в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. досить широко висвітлено в місцевих періодичних виданнях. Першість у цій справі належала Одеській біржі, яка відрізнялася прозорістю своєю діяльністю. Зокрема, „Одеський біржовий бюлетень” під рубрикою „Торгівельні вісті” публікував на сторінках тогочасного провідного одеського видання „Одеський вісник”, який у досліджуваній період виходив тричі на тиждень (вівторок, четвер, субота).

Це видання було засноване у 1827 р. генерал-губернатором Одеси М. Воронцовим. Спочатку воно було органом друку офіційної влади, а з 1857 р. – підпорядковано Канцелярії Новоросійського та Бессарабського генерал-губернаторства. Саме тоді спеціальною рубрикою на останній, четвертій, сторінці видання редакція почала публікувати окремих „Одеський біржовий бюлетень”, що виконував функцію органу друку Одеської біржі та мав власного редактора. Як правило, у „Бюлетені” публікували цікаву комерційним колам Одеси інформацію. Поступово, наприкінці 80-х рр. ХІХ ст., відділення „Одеського вісника” розповсюдилися в усіх провідних містах Південної України, а отже, редактори „Бюлетеня” були змушені розширювати

власну редакційну політику, публікуючи цікаві неогоціантам з Херсона, Миколаєва, Бердянська та інших міст приазовської та чорноморської зони матеріали.

„Одеський біржовий бюлетень” складався з невеликих заміток, у яких коротко розкривалися фактори, які впливали на біржові торги тим чи тим товаром. Провідне місце, природно, займала інформація про торгівлю хлібом. У „Бюлетені...” вказувалася кількість збіжжя, яке на той час зберігалось в одеських складах, та ціни, які встановлювалися на кожен сорт цього товару.

Також у документі проаналізовані останні тенденції торгівлі іншими товарами: бавовною, салом, кукурудзою та ін. Підвищення біржового інтересу до того чи того товару, судячи з наведених у „Бюлетені” повідомлень, вірогідно було пов'язано із настанням сезону його продажів. Зокрема, у вже згадуваному номері 116 від 5 травня 1892 р. досить докладно аналізуються тенденції розвитку ринку худоби, вказано ціни, зокрема на яловичину, дійних корів та інші види цього товару. З повідомлення можна дізнатися, що пуд м'яса середнього гатунку коштував три карбованці, гірше м'ясо продавалося за 2 крб. 60 коп. Водночас вартість дійної корови коливалася від 80–85 крб. (Одесский вестник, 1892, № 116, с. 4).

З повідомлень, розміщених у „Бюлетені”, можна зробити висновок, що біржова торгівля хлібом вступала в активну фазу ближче до серпня. Це було зумовлено двома найважливішими факторами. По-перше, саме в цей період починався збір урожаю та остаточно були зрозумілі його перспективи. По-друге, наприкінці липня – на початку серпня оформлялися ключові урядові та міністерські рішення стосовно сезонної експортної торгівлі хлібом. Зокрема, встановлювали та публікували в офіційних періодичних виданнях новий митний тариф. Цієї події чекали всі представники хлібного ринку Одеси. Так, у номері 179 „Одеського вісника” від 12 червня 1893 р. зазначено: „На хлібному ринку нашому спокійно та малосправно. Справи сьогодні не було. Закупівлі хліба з провінції також скоротилися. Покупці з нетерпінням чекають на появу та публікацію нових тарифів, які набудуть чинності з 1 серпня” (Одесский вестник, 1893, № 179, с. 4).

Спираючись на представлену в „Бюлетені...” інформацію, можна зробити висновок, що фінансова діяльність біржі концентрувалася лише навколо цінних паперів місцевих підприємств і комерційних установ.

Автором „Бюлетеня” був біржовий гофмаклер, проте у виданні не вказували його особисті дані. Як правило, він повідомляв останні комерційні новини, цікаві біржовикам і купецтву. Разом із тим, в окремих статтях автор дозволяв собі висловлювати критичні зауваження стосовно тих чи тих рішень влади, що впливали на торгівельну ситуацію в Одесі.

„Одеський вісник” був не єдиним періодичним виданням, у якому висвітлювалася діяльність місцевої біржі. Зокрема, офіційні котування цінних паперів та акцій підприємств, якими торгували на біржі, регулярно публікувалися в іншому виданні – „Одеський листок”, що було засновано у 1880 р. комерсантом В. В. Навроцьким і спочатку складалося з одного аркуша комерційної та рекламної інформації. Поступово видання збільшувало кількість публікацій, зокрема й за рахунок докладного висвітлення діяльності Одеської біржі та біржового комітету. Редколегія газети дотримувалася переважно ліберальних поглядів на комерцію, і саме тому в багаточисельних матеріалах, у яких висвітлено діяльність біржі, часто відстоювалася думка про необхідність розвитку її самоврядування.

Тому в „Одеському листі” час від часу друкували критичні статті, у яких викривали негативні аспекти роботи Одеської біржі та висловлювали рекомендації з її покращення. У цьому полягала головна відмінність „Біржового листка” від офіційного „Бюлетеня Одеської біржі”, у якому якщо й висловлювали критичні зауваження, то тільки стосовно недолугої торгівельної політики царського уряду.

Зі свого боку редактори „Одеського листка”, серед яких були й професійні економісти, не пов’язані з біржею у своїй діяльності, були вільні від її впливу та могли зробити критичні зауваження на адресу цієї установи. Так, 14 січня 1911 р. у номері 85 видання опубліковано статтю „Добрий приклад для Одеського біржового комітету”, у якій проаналізовано й порівняно роботу керівних установ двох бірж – Одеської та Ризької. Для авторів статті головним критерієм порівняння стало те, що обидві установи забезпечували реалізацію експортної політики Російської імперії. Висновок був далеко невтішним для Одеського біржового комітету. У матеріалі відзначається низька ефективність роботи установи, що пояснювалося надмірною забюрократизованістю його діяльності та відсутністю ініціативи в роботі. Автори відстоювали думку, що замість того, щоб наполягати на самостійності у вирішенні ключових торгівельних та комерційних питань, Одеський комітет у всьому залежить від державних установ. Зокрема, зазначалося, що „діяльність Одеського біржового комітету залишає бажати кращого і зводиться поки, головним чином, до канцелярських відписок на запити різних відомств” (Одесский листок, 1911, № 85, с. 2).

В іншій аналітичній статті під назвою „Грошовий ринок у Одесі у 1910 р.”, що вийшла друком у четвертому номері „Одеського листка” 5 січня 1911 р., увага авторів зосереджена на критиці надмірної спекулятивної діяльності, що було характерно для Одеської біржі на початку ХХ ст. Зокрема, у матеріалі зазначено: „Розвиток біржової фондової торгівлі останнім часом характеризується значним збільшенням кількості банків, які, маючи вільну готівку, охоче відкривали кредит для

різного роду підприємств, що не заслуговували такої підтримки. У цьому випадку зростання обліку векселів навряд чи було явищем корисним і для загального становища ринку, і для цих банків” (Там само, № 4, с. 2).

На основі аналізу матеріалів, що друкувалися в досліджуваний період у „Одеському листку” і стосувалися біржової діяльності, можна зробити висновок, що редакційна політика видання полягала в засудженні такого явища, як авантюрна та бездумна біржова спекуляція. Зокрема, у номері 4 від 5 січня 1911 р. було опубліковано статтю „Одесит, який заамериканізувався”, у якій порушено ці питання.

Героєм матеріалу був виходець з Одеси Жозеф Робін (Йосип Рабинович), який емігрував до Сполучених Штатів Америки. За роки життя у США йому вдалося досягти відчутних успіхів у фінансовому світі країни. Свою кар’єру він розпочав як біржовий оглядач одного з американських видань, що дало йому змогу докладно ознайомитися зі специфікою роботи великих біржових установ у США. Незабаром він став одним з найуспішніших ділків американського фінансового ринку та досяг його вершини.

У різні часи Робін обирався на посаду директора великого банку Нью-Йорка „Northern Bank” та директора „Washington Saving Bank” (Вашингтон). „Через деякий час він з’являється на Wall Street в циліндрі, одягнений з голочки. Тепер він самостійний ділок ... бере підряди на будівництво великих будівель і успішно конкурує з дипломованими підрядниками-архітекторами”, – зазначалося в статті (Там само).

Однак пристрась до авантюрних операцій на біржі врешті-решт привела Робіна до в’язниці. Як повідомив „Одеський листок”, біржовий ділок наважився взяти незаконний кредит у банках, які він очолював, щоб і далі грати на біржі. „Заключним акордом цієї типово американської історії, яка яскраво зображає типи місцевих ділків, стала спроба Робіна звести рахунки із правосуддям і життям. Перед першим допитом він випив п’ять таблеток отрути, знайдених ним у кабінеті доктора. Але лікарі врятували його і тепер Робін-Рабинович чекає суду в палаті тюремної лікарні”, – сказано в статті (Там само).

Разом із тим, інформаційна політика „Одеського листка” на початку ХХ ст. передбачала публікацію не тільки критичних матеріалів стосовно Одеської біржі, а й статей нагального характеру, у яких розкривали інші аспекти діяльності установи.

Зокрема, у номері 114 від 18 травня 1912 р. під назвою „Відголоски закриття Дарданелл” надруковано роз’яснення Одеського біржового комітету стосовно правил організації перевезення вантажів пароплавами через чорноморські протоки, які в 1912 р. були закриті для вільного переходу Стамбулом внаслідок турецько-італійської війни. Ця подія спровокувала певну колізію, коли пароплавні компанії почали брати зі свої клієнтів допоміжну плату як „компенсацію частини збитків,

яких зазнавав пароплав, що віз вантаж, внаслідок затримки його по той бік Дарданелл” (Одесский листок, 1912, № 114, с. 3).

У виданні повідомлялося, що Одеський біржовий комітет двічі збирався для обговорення правомірності дій пароплавних компаній. Врешті-решт біржовики дійшли висновків про правомірність вимог пароплавств, але при цьому розмір компенсації мала встановити спеціальна арбітражна комісія, яку має сформувати біржовий комітет (Там само).

Діяльність Київської біржі також досить широко розглядалася на сторінках тогочасної преси. Передусім доцільно згадати про спеціалізоване видання „Київська біржа. Торговий бюлетень”, яке видавалося за ініціативи Київського біржового комітету. Воно виходило друком щосуботи впродовж 1872–1917 рр. Структура цього періодичного видання була сформована відповідно до питань, які цікавили біржову та комерційну громаду Києва та навколишнього економічного регіону. У першій частині подавали інформацію про поточні тенденції розвитку ринку цінних паперів. Публікували її в спеціальному розділі, що мав назву „Петербурзька та Київська біржі (котування)” і становив таблицю, у якій були відзначені котування державних облігацій і закладних листів, іпотечні цінні папери столичних, Київських та Одеських міських кредитних товариств, закладні листи Київського, Харківського, Полтавського земельних банків (Молотников, 2013, с. 51).

Окрім того, у цьому розділі були представлені котування акцій залізниць, промислових підприємств, банків. Серед таких підприємств, зокрема, можна виділити такі: „Товариство тютюнової фабрики Соломон Коген у Києві”, „Дитятківське товариство паперових фабрик”, „Південноросійське товариство пивних заводів”, „Товариство Київського маслوبيйного заводу „Брати Лур’є та К””, „Акціонерне товариство тютюнової та махорочної фабрики П. Спілілоти”, „Київське товариство пивних заводів” та ін. (Киевская биржа, 1914, № 1).

Зазначимо, що Київська біржа не встановлювала власних котувань на ці види цінних паперів, орієнтуючись на котування Санкт-Петербурзької біржі. Відповідною була і назва рубрики „Торгового бюлетеня...” (Молотников, 2013, с. 51).

Самостійні котування біржа встановлювала переважно на акції цукрових підприємств, на які традиційно існував великий попит. У зв’язку із цим, як відзначалося у виданні, цукровий біржовий ринок характеризувався надмірною спекулятивністю.

Саме біржові спекулянти мали змогу тримати завищені ціни і на цукор, і на акції підприємств, що його виробляли. „Настрій ринку за тиждень, що минув, продовжує залишатися кріпким, відбулися навіть угоди вищі за граничну ціну. Торгівля характеризувалася незвичайними стрибками, незрозумілими для непосвячених... Цей гарячковий темп коливань, несумісних з реальними змінами у положенні ринку,

пояснюється тим, що спекулянти вирішили підтримувати штучно ціни і на цукор, і на акції цукрових заводів”, – повідомлялося в статті „Цукровий ринок”, опублікованій у 42-му номері „Торгового бюлетеня” за 1912 р. (Киевская биржа, 1912, № 42, с. 3).

Інформація, що розміщувалася в головних рубрика видання, мала назви „Цукровий ринок” та „Хлібний ринок” і торкалася проблем, пов’язаних із провідними напрямками експортної торгівлі Російської імперії, у яких брала участь Київська біржа. Крім іншого, у „Торгівельному бюлетені...” були проаналізовані тенденції розвитку цукрового ринку в країнах Західної Європи, перспективи поширення російської цукрової торгівлі на Далекому Сході, зокрема в Китаї та Японії.

Виходячи з аналізу матеріалів, що час від часу з’являлися у виданні, можна зробити висновок, що далекосхідний цукровий ринок київські біржовики вважали перспективним. „Як відомо, представники японських торгівельних домів кілька разів намагалися зав’язати з нашими цукрозаводчиками безпосередні стосунки у питанні збуту російського цукру до Японії... Уповноважені японських фірм кілька разів приїздили до Києва”, – зазначено в номері 42 видання 1912 р. (Киевское слово, 1912, № 42, с. 5).

Окремі питання, пов’язані із діяльністю Київської біржі, публікувалися і в інших міських періодичних виданнях. Зокрема, потрібно згадати про газету „Київське слово”, у окремих номерах якої висвітлено фінансову активність біржової установи. Це щоденне періодичне видання, яке виходило друком у 1886–1905 рр., вважали одним із найбільш авторитетних та наймасовіших у Російській імперії за винятком столичних видань. Його наклад у різні роки коливався від двох до п’яти тисяч примірників. Журналісти та редактори видання дотримувалися переважно ліберальних поглядів, що позначилося й на висвітленні діяльності Київської біржі в досліджуваний період.

Так, у номері 3180 від 17 листопада 1896 р. повідомлено, що під час останніх торгів на біржі котувалися 24 найменування відсоткових паперів, 31 найменування акцій комерційних банків, 10 найменувань земельних банків, 8 найменувань цукрових заводів. При цьому акції (45 найменувань) майже вдвічі переважали над відсотковими паперами (24 найменування). Водночас цінні папери цукроварень не були домінуючими, незважаючи на їхню значущість.

Також у номері подано список підприємств і фінансових установ, акції яких продавали та купували на Київській біржі. Серед них Товариство взаємного земельного кредиту, Державний земельний дворянський банк, Київське міське кредитне товариство, Міжнародний комерційний банк, Волзько-Камський банк, Азовсько-Донський банк, Російсько-Китайський банк, Варшавський комерційний банк, Віленський приватний комерційний банк, Лодзинський комерційний банк, Мінський

комерційний банк, Ризький комерційний банк, Київський приватний комерційний банк, Південноросійський промисловий банк, а також такі промислові підприємства: Південноросійський машинобудівний завод, Південноросійське лісопромислове товариство, Машинобудівний та котельний завод Гретер і Криванек, Машинобудівний завод „Прогрес” та ін. (Киевское слово, 1896, № 3180, с. 1).

Загалом у „Київському слові” здебільшого наведено статистичну інформацію, що стосувалася регулярних біржових торгів. Лише в окремих випадках журналісти видання повідомляли про особливо важливі події, які відбувалися під час біржових засідань і впливали на загальний контекст біржової діяльності. Зокрема, у номері 2404 від 22 вересня 1894 р. повідомляли про біржовий ажіотаж, що охопив устанovu внаслідок скупівлі київськими посередницькими конторами та спекулянтами акцій провідних підприємств і цінних паперів фінансових установ. „Провідна роль у цій компанії належала київським спекулянтам, які надають своїми наказами на купівлю та продаж лихоманкову роботу київським банківським конторам. Зображаючи з себе посередників між київськими спекулянтами та Петербурзькою біржею, наші контори заробляють великі куражі. Поговорюють, що є щасливчики-банки загібають у якості куражу тисячу і більше карбованців кожного біржового дня” (Киевское слово, 1894, № 2404, с. 1).

Бездумні біржові маніпуляції спекулянтів ставали об’єктом критики „Київського слова” і в наступних випусках. Зокрема, у номері 2163 від 21 січня 1894 р. було опубліковано статтю „Дещо про біржу та спекуляції”, у якій засуджувалися нечесні правила біржової торгівлі, за якими діяли київські біржові спекулянти. У представленому матеріалі повідомлялося: „Київські спекулянти часто за тиждень підвищують паї на сотні карбованців, а за рік на 100%. Це призводить до того, що ви купляєте пай, знаючи, що справи йдуть добре і передбачений якийсь дивіденд. Навіть якщо прийдеться розмінювати пай, то ви втрачаєте тільки 10–25 карбованців. Але через тиждень вам можуть дати таку ціну, що ви втрачаєте половину капіталу, і все це залежить від біржових маніпуляцій” (Киевское слово, 1894, № 2163, с. 2).

Особливо істотними, як повідомлено в статті, були біржові маніпуляції із цінними паперами та акціями підприємств цукрової галузі. „Тільки від біржової гри залежить, настільки різке підвищення або зниження цін, а не від того, що біржа не відвідується щодня. Про шкоду настільки сильної спекуляції з паями цукрових заводів годі й говорити, оскільки саме підприємство страждає від цього, і все це шкодить економічному життю держави, і чимало осіб без жодних зусиль збагачуються, а більшість із середніми доходами розоряються.

Завдяки тому, що паї так часто переходять з рук у руки, у правління потрапляють люди випадкові, зацікавлені лише у біржовій ціні, а не у справі: якщо вони хочуть дешево купити пай, вони

намагаються не дати дивіденду; якщо хочуть продати пай за хорошою ціною, вони намагаються дати більший дивіденд”, – зазначається у виданні (Там само).

Як повідомлено в статті, у період особливого біржового спекулятивного ажіотажу діяльність його головних організаторів відбувалася не в біржовій будівлі, де торги здійснюються за суворо встановленими правилами, а в сусідніх ресторанах, де були можливості для укладання таємних угод і домовленостей. „Багато киян нарікають на те, що в Києві існує розкішна будівля, призначена для біржових зборів,... але вона мало відвідується біржовим людом. Операції здійснюються у приватних конторах і в біржових маклерів, в кав'ярнях ... негласно, хоча угоди зручніше здійснювати в розкішній залі, а не на вулиці або кофейнях” (Там само).

Головним місцем зустрічей „видатних адвокатів, цукрозаводчиків і місцевих біржовиків”, як повідомлено у виданні, „був ресторан „Північний” на розі Володимирської та Фундуклеївської, навпроти Оперного театру, який мав незабутню репутацію” (Там само).

Котування цінних паперів друкувалися також на сторінках провідного київського періодичного видання „Киянин”. У газеті були представлені поточні ціни на продаж цінних паперів на Київській та Санкт-Петербурзькій біржі (Киевлянин, 1898, № 3, с. 3).

Що ж стосується діяльності інших біржових установ України, наприклад, Харківської, то серед видань, у яких висвітлено її діяльність, можна відзначити „Харківські відомості”. У виданні переважно публікували інформацію комерційного характеру, пов'язану з діяльністю біржі. Це, зокрема, перелік фінансових установ і підприємств, акції яких котувалися; курси на процентні папери в Харківській конторі Державного банку і т. ін. Аналітичні та критичні матеріали в газеті не були представлені.

Суто специфічна біржова інформація друкувалася також у бюлетені Харківської біржі, який виходив щонеділі. У виданні були представлені курси акцій, цінних паперів, результати останніх торгів і котувань, курси головних валют. Аналізуючи цей документ, можна, наприклад, дізнатися, що напередодні Першої світової війни, у 1914 р., на Харківській біржі котувалися 7 найменувань державних цінних паперів, 3 найменування заставних листів місцевих регіональних банків, 18 найменувань акцій і 11 найменувань паїв торгово-промислових підприємств (Харьковские ведомости, 1914, № 211, с. 2).

Отже, аналіз матеріалів періодичної преси, що стосувалися розвитку біржової справи в досліджуваний період в Україні, переконує в тому, що вони дають змогу більш докладно розглянути різні аспекти діяльності провідних українських біржових установ. Більшість статей спеціалізованої преси за інформаційним наповненням мало чим відрізнялася, наприклад, від „Звітів біржових комітетів”, які ми

розглянули в попередньому підрозділі. Зокрема, і у періодичних виданнях, і у „Звітах...” розглядали питання, пов’язані зі станом розвитку експортної торгівлі хлібом і цукром – провідними товарами, торгівля якими була ключовою для основних бірж.

Представлена у звітній біржовій документації інформація є узагальненням тенденцій у вищезгаданих торгівельних галузях. Водночас розміщені в періодичних виданнях статті були написані безпосередньо в період, коли ці події відбувалися. До того ж їх висвітлення було регулярним. Це, зокрема, стосується інформації про посуху у важливих сільськогосподарських районах України в 1892 р., яка істотно й негативно впливала на міжнародну торгівлю хлібом, до якої, зокрема, була залучена й Одеська біржа.

Наведена в періодичних друкованих виданнях інформація дає змогу в динаміці розглянути процес подолання негативних наслідків посухи, виявити, як вона впливала на хлібний ринок у ті чи ті проміжки часу, як на це стихійне лихо реагувало біржове товариство та провідні одеські комерсанти. Також у статтях показана динаміка закупівельних цін на хліб, реакція на зменшення хлібного експорту з Росії у провідних іноземних державах – споживачах „південноросійського” хліба.

Що стосується рівня висвітлення діяльності біржових установ України в досліджуваній період, то відзначимо, що першість за цим показником, без сумніву, належить Одеській біржі. Цю тенденцію відзначали і сучасники подій – провідні науковці-економісти, біржові та державні діячі того періоду. Це пояснюють, передусім, роллю Одеської біржі у фінансово-господарчій системі тодішньої Російської імперії, а отже, інтерес до неї з боку і загальноросійських, і місцевих спеціалізованих видань був значно вищим, ніж до аналогічних установ Києва, Харкова, не говорячи вже про незначні біржові установи, що представляли інші регіони України.

Особливо докладно діяльність Одеської біржі висвітлено в місцевих друкованих виданнях. Одразу два провідні газети – „Одеський вісник” та „Одеський листок” – повідомляли про всі важливі події біржового життя міста. При цьому перша з них була ще й офіційним органом одеського біржового комітету.

На сторінках видань коротко подавали інформацію про курси валют, котування акцій і цінних паперів, стан фрахту, наповненість одеських складів тим чи тим товаром, стисло аналізували стан справ на ярмарках, що проходили в різні сезони, висвітлювали головні тенденції загальноросійського та західноєвропейського біржового світу.

Більшість матеріалів аналітичного характеру була зосереджена в „Одеському листку”. Це пояснюється, вірогідно, тим, що це видання було приватним, водночас „Одеський вісник” залежав від місцевої влади і відображав передусім офіційну позицію на ті чи ті питання, пов’язані з розвитком біржової справи. Якщо й лунали критичні зауваження на

адресу комерційної політики влади, то вони були досить помірними і не викликали значного суспільного резонансу.

Редактори та журналісти „Одеського листа”, які були прихильниками ліберальних ідей, могли собі дозволити більшу свободу у висвітленні біржового життя міста. Саме тому у виданні досить популярною була критика певних аспектів діяльності місцевої біржі, яка вважалася неприпустимою. Зокрема, у виданні регулярно викривалася практика надмірної, авантюрної біржової спекуляції, яка, на думку авторів статей, шкодила розвитку біржової справи та викликала недовіру до біржі з боку одеського суспільства.

У контексті висвітлення діяльності інших біржових установ України треба відзначити, що вона була досить незначною. Більш-менш значні статті, у яких висвітлено діяльність Київської біржі, наявні у виданні „Київське слово”. Поруч з офіційною комерційною інформацією, яка друкувалася в газеті, на її сторінках можна було ознайомитися з матеріалами аналітичного й критичного характеру, присвяченими переважно викриттю біржової спекуляції як одного з ганебних і шкідливих явищ.

Висвітлення діяльності Харківської біржі в місцевих періодичних видання обмежувалося тільки офіційними повідомленнями про курси акцій та валют на чергових біржових торгах.

Регіональні періодичні видання є цінним джерелом з історії становлення та розвитку біржової справи в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. Разом із тим, використання цього виду документальних матеріалів у процесі наукового дослідження вимагає від ученого розуміння важливих факторів, які впливали на подачу матеріалів та їхню характеристику.

По-перше, важливим є визначення ступеня взаємодії конкретного видання, у якому йшлося про біржові справи, із державними та губернськими органами влади. Якщо в офіційних газетах і журналах, як правило, не викривалися недоліки чинної на той час біржової системи, то приватна преса досить часто містила критичні статті з цієї проблеми. Саме тому повноцінне вивчення розвитку біржової справи на основі використання матеріалів періодичної преси можливе лише завдяки поєднанню різних за своїм характером і походженням видань.

Загалом можна відзначити, що кожне зі схарактеризованих у дисертаційній праці джерел має різний інформаційний потенціал і насиченість. Проаналізовані матеріали висвітлюють різні аспекти розвитку біржової справи в Україні в досліджуваній період. Тому для повноцінного розкриття проблеми, що вивчається, важливо комплексне поєднання всього пласта документальних матеріалів.

Список використаної літератури

- 1. Киевлянин.** 1898. № 1 (1 янв.) – 360 (31 дек.).
- 2. Киевская биржа.** Торговый бюллетень. 1912. № 41 (27 окт.) – 50 (29 дек.); 1914. № 1 (4 янв.) – 44 (23 дек.).
- 3. Киевское слово.** 1894. № 2143 (1 янв.) – 2502 (31 дек.); 1896. № 2863 (1 янв.) – 3109, 3111–3222 (31 дек.).
- 4. Молотников А. Е.** Правовое регулирование рынка ценных бумаг. М.: Стартап, 2013. 552 с. URL: <http://flibusta.site/b/482631/read> (дата звернення: 08.01.2021).
- 5. Одесский вестник.** 1857. № 1 (3 янв.) – 145 (31 дек.); 1892. № 1 (1 янв.) – 334 (30 дек.); 1893. № 2 (3 янв.) – 221 (26 авг.).
- 6. Одесский листок.** 1910. № 37 (16 февр.) – 173 (30 июля); 1911. № 1 (1 янв.) – 302 (31 дек.); 1912. № 76 (1 апр.) – 227 (30 сент.).
- 7. Харьковские ведомости.** 1914. № 1466 (1 янв.) – 1761 (31 дек.).

References

- 1. Kiyevlyanin.** (1898, January 1 – December 31). 1-360 [in Russian].
- 2. Kiyevskaya birzha.** Torgovyy byulleten. (1912, October 27 – December 29; 1914, January 4 – December 12). 41-50; 1-44 [in Russian].
- 3. Kiyevskoye slovo.** (1894, January 1 – December 31; 1896, January 1 – December 31). 2143-2502; 2863-3222 [in Russian].
- 4. Molotnikov, A. E.** (2013). Pravovoye regulirovaniye rynka tsennykh bumag [Legal regulation of the securities market]. Moscow: Startup. Retrieved from <http://flibusta.site/b/482631/read> [in Russian].
- 5. Odesskiy vestnik.** (1857, January 3 – December 31; 1892, January 1 – December 30; 1893, January 3 – August 26). 1-145; 1-334; 2-221 [in Russian].
- 6. Odesskiy listok.** (1910, February 16 – July 30; 1911, January 1 – December 31; 1912, April 1 – September 30). 37-173; 1-302; 76-227.
- 7. Kharkovskiy vedomosti.** (1914, January 1 – December 31). 1466–1761 [in Russian].

Алтухов О. А. Регіональна періодика як джерело з історії розвитку біржової справи України у другій половині XIX – на початку XX ст.

У статті аналізується інформаційні матеріали, які стосуються розвитку біржової справи Наддніпрянської України у другій половині XIX – на початку XX ст., які у досліджуваний період публікувалися на шпальтах регіональної преси Одеси та Києва. Автор відзначає, що одним з найменш висвітлених аспектів у вивченні процесу розвитку капіталістичних відносин у Наддніпрянській Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. залишається діяльність провідних біржових установ у цей період. У статті відзначено, що практично поза увагою українських науковців залишається масив інформації, який розміщувався на шпальтах тодішніх регіональних періодичних виданнях, особливо тих, які публікувалися у провідних біржових центрах України. Метою статті є заповнення цієї лакуни та введення у науковий обіг українських

регіональних періодичних видань, у яких розглядалися ті чи інші аспекти діяльності біржових установ.

Внаслідок проведеного дослідження, автор дійшов до висновку, що регіональні періодичні видання є цінним джерелом з історії становлення та розвитку біржової справи в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. Разом із тим, зазначається, що використання цього виду документальних матеріалів у процесі наукового дослідження вимагає від ученого розуміння важливих факторів, які впливали на подачу матеріалів та їхню характеристику.

По-перше, важливим є визначення ступеня взаємодії конкретного видання, у якому йшлося про біржові справи, із державними та губернськими органами влади. Якщо в офіційних газетах і журналах, як правило, не викривалися недоліки чинної на той час біржової системи, то приватна преса досить часто містила критичні статті з цієї проблеми. Саме тому повноцінне вивчення розвитку біржової справи на основі використання матеріалів періодичної преси можливе лише завдяки поєднанню різних за своїм характером і походженням видань.

Автор відзначає, що кожне зі схарактеризованих джерел має різний інформаційний потенціал і насиченість. Проаналізовані матеріали висвітлюють різні аспекти розвитку біржової справи в Україні в досліджуваній період. Тому для повноцінного розкриття проблеми, що вивчається, важливо комплексне поєднання всього пласта документальних матеріалів.

Ключові слова: біржова справа, періодичні видання, Одеська біржа, Київська біржа, Харківська біржа.

Алтухов А. А. Региональная периодика как источник по истории развития биржевого дела Украины во второй половине XIX – начале XX в.

В статье анализируются информационные материалы, касающиеся развития биржевого дела Приднепровской Украины второй половины XIX – начала XX в., которые в исследуемый период публиковались на страницах региональной прессы Одессы и Киева. Автор отмечает, что одним из наименее освещенных аспектов в изучении процесса развития капиталистических отношений в Приднепровской Украине во второй половине XIX – начале XX в. остается деятельность ведущих биржевых учреждений. В статье отмечено, что практически без внимания украинских ученых остается массив информации, который размещался на страницах региональных периодических изданий, особенно ведущих биржевых центров Украины. Целью статьи является заполнение этой лакуны и введение в научный оборот украинских региональных периодических изданий, в которых рассматривались те или иные аспекты деятельности биржевых учреждений.

Вследствие проведенного исследования, автор пришел к выводу, что региональные периодические издания являются ценным источником по истории становления и развития биржевого дела в Украине во второй половине XIX – начале XX в. Вместе с тем, отмечается, что использование этого вида документальных материалов в процессе научного исследования требует от ученого понимания важных факторов, которые влияли на подачу материалов и их характеристику.

Во-первых, важным является определение степени взаимодействия конкретного издания, в котором говорилось о биржевых делах, с государственными и губернскими органами власти. Если в официальных газетах и журналах, как правило, не разоблачались недостатки сложившейся к тому времени биржевой системы, то частная пресса достаточно часто содержала критические статьи. Именно поэтому полноценное изучение развития биржевого дела на основе использования материалов периодической печати возможно лишь благодаря сочетанию различных по своему характеру и происхождению изданий.

Автор отмечает, что каждый из охарактеризованных источников имеет разный информационный потенциал и насыщенность. Проанализированные материалы освещают различные аспекты развития биржевого дела в Украине. Поэтому для полноценного раскрытия изучаемой проблемы важно комплексное сочетание всего пласта документальных материалов.

Ключевые слова: биржевое дело, периодические издания, Одесская биржа, Киевская биржа, Харьковская биржа.

Altukhov O. A. Regional periodicals as a source on the history of stock exchange development of Ukraine in the second half of the XIX – early XX centuries

The article analyzes information materials related to the development of the exchange business of Dnieper Ukraine in the second half of the XIX – early XX centuries, which in the period under study were published in the regional press of Odessa and Kyiv. The author notes that one of the least covered aspects in the study of the process of development of capitalist relations in Dnieper Ukraine in the second half of the XIX – early XX centuries, the activity of the leading exchange institutions in this period remains. The article notes that the mass of information that was published in the columns of the then regional periodicals, especially those that were published in the leading stock exchange centers of Ukraine, is practically out of the attention of Ukrainian scientists. The purpose of this article is to fill this gap and introduce into scientific circulation Ukrainian regional periodicals, which considered certain aspects of the activities of exchange institutions.

As a result of the study, the author came to the conclusion that regional periodicals are a valuable source on the history of formation and development of stock exchange business in Ukraine in the second half of the

nineteenth – early twentieth century. However, it is noted that the use of this type of documentary material in the process of scientific research requires the scientist to understand the important factors that influenced the submission of materials and their characteristics.

First, it is important to determine the degree of interaction of a particular publication, which dealt with stock exchange affairs, with state and provincial authorities. If the official newspapers and magazines, as a rule, did not reveal the shortcomings of the current exchange system, the private press often contained critical articles on this issue. That is why a full-fledged study of the development of the stock market on the basis of the use of periodicals is possible only through a combination of different in nature and origin of publications.

The author notes that each of the characterized sources has a different information potential and saturation. The analyzed materials cover various aspects of the development of stock exchange business in Ukraine in the study period. Therefore, a comprehensive combination of the entire layer of documentary materials is important for the full disclosure of the problem under study.

Keywords: exchange business, periodicals, Odessa exchange, Kyiv exchange, Kharkiv exchange.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2021 р.

Прийнято до друку 13.05.2021 р.

Рецензент – д. і. н., проф. Набока О. В.